

Recenzie

Filosofie, Educație, Distanță. Lucrările conferinței naționale online de filosofia educației, Coordonator: Marin Bălan, Prefață: Prof. univ. dr. Laura Comănescu, Editura Universității din București, 2022, 302 pp.

În contextul dezbaterilor aprinse din ultimul timp cu privire la educație și în special la educația online, contribuții originale, de un real interes, plăcute la lectură, pot fi citite în acest volum care conține lucrările susținute în cadrul Conferinței Naționale de Filosofia Educației: *Filosofie, Educație, Distanță*, organizată de Facultatea de Filosofie a Universității din București, prin Centrul de Formare în Filosofie, în zilele de 5 și 6 martie 2021.

Articolele (cu titluri atrăgătoare și care nu dezamăgesc după lectură) sunt semnate de personalități ale învățământului românesc din domeniile filosofiei și literaturii, psihologiei, istoriei, pedagogiei, artelor vizuale, iar lucrarea este împărțită în șase capitole, în conformitate cu principalele teme de dezbateri ale Conferinței: Conceptul de distanță, Sensuri ale distanței în literatură, Educația și noile tehnologii, Actul educațional la distanță, Aspecte etice ale educației la distanță, Filosofia pentru copii la distanță.

În prima secțiune, una dintre opiniile susținute cu argumente puternice de Romulus Brâncoveanu în articolul „Cum ne va lipsi trecutul. Distanța istorică și învățarea istoriei” este aceea că pierderea narativității în prezentarea faptelor istorice, în favoarea problematizării va conduce la reducerea capacității de cooperare a indivizilor, dată fiind valoarea formativă generală a acestei discipline, privind experiența individuală a temporalității și a cooperării sociale.

În aceeași secțiune, în studiul „Disciplină științifică, distanță și transdisciplinaritate”, după prezentarea unor perspective asupra dezvoltării cunoașterii și distanței epistemice, a granițelor și apropiierilor între diverse domenii ale științei, a autonomizării disciplinare și a reformei universității tradiționale, a unor argumente în favoarea interdisciplinarității (argumentul creativității științifice, al creșterii cunoașterii, al strategiei interdisciplinare, al adecvării la obiectul cercetării) Constantin Stoenescu aduce în discuție perspective filosofice asupra relațiilor interteoretice și o posibilă abordare transdisciplinară. Aici, autorul consideră că „problema unei cunoașteri robuste din punct de vedere social este regândită în condițiile contextualizării și ale constituirii noii agora bazată pe noile tehnologii ale informației și comunicării” (p. 46), iar în ceea ce privește domeniile în care abordarea transdisciplinară a devenit deja constitutivă, unul dintre acestea este cel al medicinei și sănătății.

Tot în cadrul acestei prime secțiuni, George Bondor abordează în studiul „Distanță și apropiere. Modele ale educației” aspecte privind transmiterea ontologică și transmiterea epistemică, distanțe și reforme interioare, distanța epistemică și hermeneutica suspiciunii, distanța temporală și experiența hermeneutică, noma-

dism și contingentă. În timp ce „modelul educației clasice presupune (...) apropierea unei lumi, asumarea viziunii despre lume transmise prin tradiție, sub forma unei continuități” (p. 51), astăzi este dificilă realizarea procesului educațional „în numele unor idei precum continuitatea, tradiția și chiar acordul intersubiectiv asupra lumii și a cunoașterii”, cu atât mai mult cu cât „modelele actuale creează impresia că nu mai există nimic care să merite a fi transmis, ci fiecare se educă pe sine în funcție de dorințe pur subiective”. De aceea, în experiența hermenutică definită de Gadamer se regăsesc elemente care pot contribui la soluționarea dilemelor educației: „deschidere, dialog elevat, capacitatea de a ne pune pe noi înșine sub semnul întrebării, limitându-ne tendința de a ne impune asupra celorlalți” (p. 56).

A doua secțiune, unde semnează Emanuela Ilie („Distanțe, limite, crize. Repere pentru o taxonomie a profesiunilor feminine apărute în România postdecembristă”), Cristina-Claudia Ciobotaru („Receptarea critică a literaturii feminine”), Silvia-Cristina Udrea („Distanța ca formă de evadare. Marginalitatea ființei”) oferă cititorului o perspectivă bogat documentată a discursului confesiv feminin și a genurilor biograficului ca expresie a unei „proteice forme de manifestare a feminității care-se-scrie” (Emanuela Ilie, p. 69), considerații ample privitoare la imperativul obiectivității actului critic, căci „în final, literatura nu ar trebui să aibă gen ori să fie discreditată dacă scriitorul e femeie” (Cristina-Claudia Ciobotaru, p. 92) și o empatică meditație asupra incompatibilității dintre eu și lume, dar și a distanțării sinelui de sine care „se interpune în special atunci când simți că lumea exterioară te apasă, că încărcătura emoțională este mult prea mare pentru a putea fi suportabilă” (Silvia-Cristina Udrea, p. 94).

A treia secțiune se deschide cu studiul lui Constantin Cucuș („Interogații din perspectiva filosofiei educației în contextul experienței învățământului online”), unde autorul recontextualizează interogații perene ale educației în situația impusă de învățământul online, bazându-se pe achiziții ale ontologiei educației, teleologiei educației, praxiologiei educației, epistemologiei educației, axiologiei educației, normativității educației, dialecticii educației. O astfel de bază teoretică justifică afirmații precum „Învățământul online e un fel de «îngânare» parțială a ceea ce ne poate rezerva întregul. Comutarea totală a educației în registrul virtual este de neconceput. Că secvențe ale acestora pot însoți, acompania, prefața sau ratifica educația obișnuită, e deja aproape un loc comun” (p. 105) sau „Ca să aibă consecințe practice, filosofia educației trebuie absorbită la nivelul unor politici publice, să fie îmbrățișată, activată, aplicată de niște oameni concreți (decidenți), să se traducă în măsuri efective” (p. 111).

Ileana Dascălu, prezentă în volum cu studiul „Filosofia lui John Dewey, un ghid pentru dezvoltarea învățământului online” amintește avantajele oferite de mediul virtual (acces la informație, flexibilitatea organizării studiului, reducerea costurilor de școlarizare, înmulțirea și internaționalizarea programelor care înlesnesc schimburile interculturale, reducerea potențială a diferențelor sociale și economice sau a inegalităților de șanse), dar în același timp atrage atenția și asupra

riscurilor privind dezvoltarea gândirii critice și a experiențelor cu valoare educativă. În final, viziunea holistică a lui Dewey despre educație permite și fructificarea avantajelor tehnologiei pentru educație, printr-o analiză integratoare a mediilor de învățare (p. 135).

În studiul „Poate fi predată/învățată filosofia online?”, Adriana Neacșu caută „un răspuns succint la chestiunea de principiu dacă actul educațional ce vehiculează un conținut specific filosofic se pretează sau nu la interacțiunea online prelungită între educator și educat”, avându-i în vedere pe „tinerii ajunși pe băncile facultăților de specialitate și a căror preocupare profesională este să își însușească limbajul filosofiei și să-i descopere specificul” (p. 138). În condițiile în care astăzi învățarea filosofiei presupune „să acumulezi cunoștințe teoretice și deprinderi de gândire, iar calea de transmitere/receptare este aceea a minții, care raționează pe baza unor expuneri de motive, argumente logice, dar și pledoarii persuasive, în lumina anumitor principii, convingeri și repere valorice”, Adriana Neacșu consideră că în ciuda riscurilor învățământului online, „orice tânăr cu o pregătire școlară medie, normal dezvoltat din punct de vedere al intelectului și suficient de motivat este capabil să recepteze și să asimileze cunoștințele transmise de un profesor «via» online, deci la distanță, fiecare dintre ei fiind așezat în fața ecranului propriului calculator” (p. 139). Dincolo de acest aspect pozitiv, „opțiunea exclusivă și îndelungată pentru acest tip de predare/învățare în cazul filosofiei nu este, totuși, una viabilă”, iar „actul de predare/învățare de tip clasic, «față în față», a filosofiei deține aproape întotdeauna virtuți superioare” (p. 144).

Mihail Duca, pe baza lucrării „Omul și mașina” publicat de Berdiaev în anul 1933, susține că „Digitalizarea ar trebui să faciliteze dezvoltarea creativității umane”, să devină mijlocul cel mai important în „lupta cu foamea, cu bolile și cu sărăcia”, în dezvoltarea artei, educației și divertismentului” (p.148-149). Totodată, articolul „La distanță de un click. Actualitatea lucrării *Omul și Mașina* de N.A. Berdiaev pentru societatea hi-tech” aduce în discuție și dezavantajul răcirii relațiilor interumane, în ciuda aparentei apropieri facilitate de tehnologia înaltă, căci „în loc să ne apropiem unii de alții, ne îndepărtăm la distanță de un click, o distanță aproape imposibil de parcurs” și „oricât ar părea de paradoxal, tocmai posibilitatea acestui click ne fură din farmecul, misterul și căldura semenului nostru” (p. 155).

Elena-Luiza Negură în articolul „Redescoperirea textului literar. Literația în mediul virtual”, referindu-se la interacțiunea didactică în cadrul disciplinei Limba și literatura română, arată că „Niciodată nu a fost mai important decât acum ca profesorul să își arate măiestria la catedră, pasiunea pentru disciplina predată, dar și capacitatea de a se adapta oricărui context”, având în vedere că „Literația este o provocare a vremurilor, iar digimodernitatea literaturii poate deveni un referent-cheie în găsirea celor mai bune metode soluții”. Dar aceasta din urmă „nu presupune anularea formelor de până la un moment dat, ci adaptarea și deschiderea către o nouă plajă de resurse, a căror folosire va completa formarea educabililor” (p. 178).

Secțiune a patra debutează cu studiul „Provocări ale educației la distanță: strategii pragmatice”, unde Eugenia Bogatu afirmă că „Specificul desfășurării educației la distanță imprimă o abordare de natură pragmatică a actului educațional”, actuală fiind (după o „cotitură lingvistică” și o „cotitură pragmatică” în dezvoltarea filosofiei), o adevărată „cotitură educativă”, ca răspuns la provocarea digitală impusă de pandemia Covid 19 (p. 190). În acest context, „Gândirea critică aplicată în soluționarea creativă a problemelor și strategiile de organizare a unui proces de predare-învățare eficient reprezintă miza și finalitatea educației într-o societate mereu în transformare” (p. 200).

În articolul „Retrospectiva unui an școlar/universitar în context pandemic – interogații, disfuncții și oportunități”, Angelica Hobjilă (din ipostaza de coordonator al Practicii pedagogice în învățământul preșcolar/primar a opt subgrupe de studenți de la specializarea „Pedagogia Învățământului Primar și Preșcolar” din cadrul Facultății de Psihologie și Științe ale Educației – Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași), asociază interogațiilor generale firești, răspunsuri concrete „care se constituie, deopotrivă, în componente ale unui demers diagnostic (...) și în schițe ale unui program de ameliorare/ optimizare/eficientizare a experiențelor anterioare (...), ca premisă pentru proiecții în avantajul tuturor celor implicați, adaptate altor variabile de tip contextual (pandemic sau de altă natură)” (p. 213).

Studiul Elvirei Groza, „Dezvăluirile educației online. Manifest pentru corporalitate”, aduce în discuție, între altele și „provocarea suprematistă” pe care o implică trecerea la școala online: „Actul de educație desfășurat prin ecrane, adesea în fața ecranelor goale, ne-a întors din marșul victorios al evoluției tehnologice în urmă cu un secol și ne-a pus în fața, de fapt interfața, suprematismului dezvăluit în 1920 prin Kazimir Malevici. Pătratul negru pe fond alb ne arăta atunci cum o formă geometrică poate fi saturată cu sensibilitate” și „așa cum au dispărut obiectele ca fumul în arta abstractă, la fel a dispărut fața elevilor din ecranele educării online” (p. 220). De aceea, o problemă importantă a unui veritabil act educativ este aceea a prezenței, în sensul aducerii la cunoștința elevului „că prin trup ne asumăm gravitația și sensibilitatea; prin trup ne constituim pornind de la prezența celui alt într-o lume ca spațiu comun pe care învățăm să o locuim fără să o distrugem” (p. 232).

Un articol aplicat este acela la lui Daniel Ungureanu („Perspective critice asupra școlii online în memele autohtone cu temă pandemică”), de unde aflăm că „dintr-o perspectivă structurală, memele sunt descrise ca fiind un grup de unități digitale care împărtășesc caracteristici comune de conținut, formă și / sau poziție / atitudine, care sunt create luând la cunoștință variantele anterioare și sunt răspândite, imitate și / sau transformate prin intermediul internetului de către utilizatori” (p. 236) și „pot fi percepute și ca niște mesaje repetate și remixate ce indică conexiuni între utilizatorul de internet și culturile digitale participative emergente” (p. 237). Vizând aspecte ale școlii online, fie despre elevi, fie despre studenți, acestea par a remarca „atitudinile toxice ale tinerilor mileniali ori a generației Z” și a fi o critică a neconștientizării atribuțiilor, îndatoririlor și responsabilităților pe care un

individ le are față de țară ori societate, într-un sens mai larg” (p. 238), cum este mema publicată pe 13 martie, care „surprinde și dezbate modul în care, concomitent cu mutarea școlii în mediul online, deci cu distanțarea elevului de școală și a studentului de universitate, dascălul este pus în postura de a atrage, sau chiar de a concura pentru captarea și menținerea atenției lor” (p. 244).

În a cincea secțiune, articolul semnat de Cristina Lazariuc („Responsabilitatea socială – obiectiv și criteriu de evaluare a eficienței învățării la distanță”) atrage atenția asupra faptului că „În contextul actual al globalizării tuturor sferelor vieții sociale, depășirea crizei valorilor și moralității devine o condiție indispensabilă dezvoltării unei societăți globale sustenabile, stabile, sigure și centrate pe triada Adevăr – (cunoaștere-cercetare-știință-inovație-progres etc.), – Bine – (traii decent, relații interpersonale sănătoase, creștere profesională și dezvoltare culturală etc.) și Frumos (artă, literatură, valori spirituale, principii etice, virtute, empatie, responsabilitate etc.)” (p. 248), singura manieră în care poate avea sens progresul științifico-tehnologic însoțit de dezvoltarea economică.

George Cosmin Colang în studiul „Este învățământul online un simulacru?” definește spațiul virtual drept „o adunătură de simboluri, puse laolaltă, aduse într-o rețea menită a facilita comunicarea” (p. 264) și consideră că „Nu învățământul online este un simulacru, ci învățământul în sine este un simulacru – în sensul că – prin extindere – viețile noastre sunt doar aproximări și încercări de a atinge un ideal axiologic”, iar „mijloacele actuale de comunicare în masă favorizează trucul, dar ele pun în «valoare» ceea ce este adânc înrădăcinat în firea umană” (p. 269).

În secțiunea a șasea care se deschide cu articolul „Filosofia cu copiii online: lumi posibile și lumi anim(e)ate”, Livia Creț prezintă activitatea Seriei de ateliere Lumi Posibile, o experiență în mediul online ce a condus, între altele, la concluzia că „Pentru generații noi, se cer maniere noi de abordare și stimuli pe măsură. În acest sens, seriile *anime* sunt o resursă valoroasă pentru investigația filosofică în sânul atelierelor de filosofie pentru copii. În completarea seriilor *anime*, alte medii din cultura pop reprezintă și ele oportunități de dezbatere filosofică, iar propunând subiecte din filme, seriale sau jocuri video, putem să declanșăm interesul generațiilor actuale” (p. 285).

Ultimul studiu din acest volum este semnat de Marin Bălan („Atelierul de filosofie pentru copii pe timp de pandemie. Despre lacune și oportunități”), unde autorul, pornind de la Matthew Lipman care la începutul anilor 1970 lansa programul educațional Filosofia pentru copii, „cu scopul de a ajuta elevii să gândească și, în special, să gândească singuri”, arată că acest domeniu a început să se dezvolte mai ales din anii 2000, pe bază de voluntariat, ceea ce „a favorizat diversificarea metodelor, încât se poate spune că există de fapt tot atâtea practici câți practicanți sunt”, cu atât mai mult în atelierelor online de filosofie pentru copii din perioada pandemiei Covid-19 (pp. 287-288).

Atelierul de filosofie pentru copii facilitează ieșirea „din tradiția transmisă pe linia lui Aristotel (copilul este un adult în mod potențial), Descartes (copilul este

predispus la erori), Piaget (copilul este incapabil de judecăți abstracte) ” și se deschide spre Epicur, Montaigne sau Dewey care „considerau că, fără a avea o experiență substanțială, copilul experimentează anumite întrebări vii ale existenței în relația cu sine, cu ceilalți, cu societatea” (p. 296). De aceea „Este incontestabil faptul că, în practica filosofiei pentru copiii, atelierul în format fizic este mult mai natural decât acela online și nu se pune problema ca acesta din urmă să capete întâietate. Atelierul de filosofie pentru copii nu devine altceva dacă este derulat la distanță, rămânând neschimbat în esență” (p. 300).

Valoarea filosofică și didactic-pedagogică a acestui volum este dublată de valoarea lui documentară, referitoare la continuitatea procesului de educație prin învățământul online (în ciuda dezavantajelor privind reducerea socializării directe și a efectelor negative ale digitalizării excesive asupra intelectului) în condițiile în care pandemia de Covid-19 a forțat închiderea școlilor și universităților. De aceea, atât coordonatorul volumului, cât și autorii sunt demni de toată admirația cititorului.

Lorena STUPARU